

Találkozásaim*

CSORBA GYŐZŐVEL BESZÉLGET ALBERT ZSUZSA

- Csorba Győző szobájában az óráketyegés az idő múlására emlékeztet. Arra az időmúlásra, amivel Csorba Győző olyan sokat foglalkozik verseiben. Valahol azt írta — szabadon idézem -, hogy amikor Pécssett egy házat lebontanak, akkor ő azt magában mindjárt felépíti. Az idő múlása és a múltnak magunkban való élése költészetének egyik alapforrása. Talán ezért is indokolt, hogy most olyanokról beszélünk vele, akikkel találkozott valaha, akik most is benne élnek. Csorba Győző Pécssett lakik, Pécssett is született. Beszéljen a gyermekkoráról: kikre emlékezik ebből az időből?

- Sokgyermekes iparos családba születtem bele, összesen kilencen voltunk testvérek. Én a kilenc közül nyolcadiknak érkeztem. Azt gondolom, hogy első és nagyon fontos találkozásom ezzel a nagy családdal esett.

- Az *Ocsúdó évek* című hosszú költeményében ezt szépen meg is írta.

- Ahogy említettem, nyolcadiknak születtem, tehát már egy híján kialakult az egész család. Hogy mit jelent a testvérek - nálam szerencsére az idősebb testvérek - magatartása, példaadása, segítsége, mit jelent a kölcsönös alkalmazkodás, sok esetben a lemondás, azt csak az tudja, akinek hasonló élménye volt már. Hozzá kell tennem, hogy az első világháború kellős közepén, tehát 1916-ban születtem. Ez a helyzetet úgy bonyolította, hogy a sokgyermekes család anyagi léte is igen nehezzé vált. Szinte napról napra meg kellett küzdeniük szüleimnek a legelemibb életfeltételekért. Nyilván ekkor alakult ki bennem a későbbi életemben is érvényesülő anyagi igénytelenség. Mindig szó nélkül, lázadás, morgás nélkül le tudtam mondani akármiről. Nem tulajdonítottam különleges jelentőséget az ún. anyagi értékeknek. Nemcsak életem legelső éveiben, hanem bizony jócskán serdülő koromig ilyen körülmények között éltem. Helyzetünket súlyosbította, hogy apám tízéves koromban meghalt. Számomra, hogy csak egyetlen példát mondjak, a megszabott ételadag annyira természetessé vált, hogy már felnőtt koromban, sőt nősülésem után is szinte furcsa volt, hogy én magam, a saját tetszésem szerint vehetek a tából. Életem első hat esztendejét szülőházamban töltöttem. Pécs akkor még nem épült ki úgy, ahogyan most. Nem messze tőlünk szőlők és gyümölcsösök sorakoztak. Bátyáim és a barátaik rendszeresen sarcolták őket. Ilyenkor gyakran kellett menekülniük a csöszök vagy a gazdák elől. Mi, kisebbek időnkint velük mentünk, s együtt futottunk, ha kellett, és bújtunk el otthon, várva, hogy mikor lép be a tulajdonos panaszt emelni. Hatéves koromban máshova, egy új lakótelepre költöztünk. Lakásunk egy régi temetőtől alig húsz-egynéhány méterre volt. A temetőbe már nem temettek, ez lett a mi birodalmunk. Talán az az egészen különleges közelség, amibe én akkor egy temetővel kerültem, amelyikbe, mint mondtam, ugyan már nem temettek ...

- ... De még élt, mert jártak látogatni...

- ... igen, jártak a hozzátartozók, s nem egy alkalommal szemtanúja lehettem egy-egy kriptá kibontásának, annak, hogy a csontvázakat kiszedték és elvitték valamelyik másik sírba, ez az egészen különleges közelség már tízéves korom előtt az élet természetes tartozékának fogadtatta el velem a halált, de ugyanakkor bizonyára valami módon belém ültette a múlandóság állandó érzését is. Lehetséges, hogy későbbi életemben és verseimben a halál és a múlandóság makacs jelenléte valahol itt gyökerezik. Volt egy szomszédunk, egy szomszéd fiú, két évvel idősebb nálam. Gyengeelméjűnek született szegény. Igen meleg, bensőséges barátság kötött hozzá. Valószínűleg a betegségéből eredő fantáziagazdagsága, sőt fantáziájának teljes korlátatlansága okozta. Ebben megegyezett velem. Még 8-10 éves korában is a játék hevében egyik pillanatról a másikra a legnagyobb abszurdításokat volt hajlandó elfogadni. Tudom, hogy ez a gyermekiélek általános tulajdonsága, de nála egészen rendkívüli méreteket öltött. Talán mert ebben találkozottunk, ritka őszinteséggel nyílt meg előttem. Barátságunk emléke szinte máig elkísért. Sőt nemcsak emlékként, mert hát olykor mostanság is találkozunk, s idézzük a régi szép napokat.

- Illyés Gyula Petőfiről írta, ezt azért hozom példának, mert ideillik, hogy egy költő elébe mindig olyan dolgokat küld a sors, amikre éppen szüksége van. Poeta non fit, sed nascitur - mondták ugye régen, hogy a költő nem lesz, hanem születik. Lám, Csorba Győző is olyan jelenségekkel, emberekkel találkozott gyermekkorában, amik és akik éppen költészete jellegzetes kifejlődéséhez segíthették. De ha másféleképp találkozik, akkor nyilván azok segítették volna. A groteszk, a különös, a fájdalmas, az élet és a halál mezsgyéjén való járás: mind jellemző rá.

- Az idézett latin mondás, azt hiszem - épp emiatt -, némi módosítást igényel. A költő nemcsak azzá születik, hanem egy kicsit azzá is lesz, miként az említettek igazolják. Amint mondtam, Pécssett születtem, tízéves koromig születtem nélkül itt is éltem. Ekkor végre először eljutottam falura, mégpedig Dunaszekcső-szigetre, a mai Dunafalvára.

- Oda ment férjhez a nővére egy tanítóhoz.

- Igen. S ha én azóta ezt a szót hallom, hogy falu, akkor mindig az ottani élménysorozatból építem ki faluképemet. A sziget nekem rengeteg új élményt adott. Például az állatok közelségét. Ökrös szekérrel

mentem ki az öreg szomszéddal földjükre. A szomszéd fiúval együtt igen sokat tartózkodtam a tehénistállóban. Kuttyák, macskák, baromfiak mozogtak körülöttem. Megismertem a szénapadlás fűledt jó szagát. Parasztokkal találkoztam. Megkaptam mindazt, ami élmény egy faluban megkapható. Vagy, hogy még egyet mondjak: fáról szedhettem a gyümölcsöt.

- *Verseinek is egyik forrása ez az emlék. Amikor lefekszik a fűre, akkor a szagok, a hangok visszahozzák a régi képeket. Amikor a Balatont látja, akkor a Balaton is a Dunát idézi.*

- A Dunát végtelenül szerettem, és azt hiszem, hogy a Balaton soha nem fogja tudni pótolni. A mozgó, a folyó víz állandó változatossága, szelíd csobogása, a vízi közlekedés, a hajók, az uszályok, a ladikok, a mosó asszonyok, a libák .. mindez annak ellenére, hogy a Duna-parton megtaláltam a teljes csendet, a teljes magányt, amit pl. a Balaton mellett én már nemigen tudok megtalálni, mégis valami nagy, lendületes étellel vett körül parton, vizen. De olyan étellel, ami nem zavart, ami magányomat tiszteletben tartotta, s amiben én nyugodtan szemlélődhettem.

- *Még mindig nem beszélünk irodalomról, holott úgy tudom, akkor már írt verseket, és néhányuk meg is jelent református és más diáklapokban.*

- Verseket, mint ahogy ez szinte általános szokás a fiataloknál, nagyon korán kezdtem írni. Az elsőt tizéves korom táján. Aztán tizenhárom éves koromban, mikor harmadikos gimnazista voltam - még mindig megvan az a füzetem - csaknem naponta írtam egy-egy verset. Szörnyen rosszakat ugyan, de számomra akkor azok jelentették az életet. Nem is éreztem magam jól, ha miután az iskolából hazamentem és ebédeltem, nem tudtam elvonulni és megírni napi versemet.

- *Petőfi modorában vagy Ady modorában?*

- Petőfi és Ady modorában, de én azt hiszem, hogy szentségtörés ezeket a neveket említeni az én akkori, nagyon rossz verseim kapcsán. De ha mégis: inkább a Petőfiét. Adyval közelebbről tizenöt éves koromban ismerkedtem meg, amikor egy nyáron a már említett Dunaszekcső-szigeten, nővéreméknél kezembe került egy Ady-összes. Én akkor az egész nyáron ezt az egyetlen könyvet olvastam, úgy, hogy mire a nyárnak vége lett, minden ízemben, porcikámban átítatódott Ady költészetével. Ady akkor a tizenöt éves serdülő kamasznak egész lelkivilágát fenekestül felforgatta. A fiatalkori romantika és pátosz nagyon könnyen rokonul Ady költészetének ezekkel a tulajdonságaival, amik természetesen Adyban nem a leglényegesebb vonások, de én akkor elsősorban ezt éreztem meg verseiben. Utána aztán persze verseim is nagyon adysak lettek. Két-három év múlva József Attilával találkoztam ilyen megrázó és sorsfordító, lélekalakító erővel. Sőt mondhatnám azt is, hogy akkor József Attila bennem Ady fölé nőtt. Valószínűleg József Attila modernsége, közvetlensége, rokon élményanyaga jobban megragadott, mint Ady monumentalitása, amit inkább csodálni lehetett, és ami előtt inkább meg lehetett semmisülni, de kevésbé azonosulni vele. József Attila 1935 körül, tehát akkortájt lépett az életembe, amikor nyolcadikos gimnazista voltam, amikor érettségit tettem, és amikor, azt hiszem, József Attiláról általában még nagyon keveset beszéltek. 1937-ben, amikor József Attila meghalt, halála megrendítő hatására azonnal írtam egy verset, ez az 1938-ban megjelent első kis versesfüzetemben meg is jelent.

- *Itt vagyunk az 1938-ban megjelent Mozdulatlanság c. köteténél. Azt írja életrajzában, hogy ez szerezte meg Várkonyi Nándor barátságát. Tehát kívül élt, tudom, az irodalmi körökön, de akkor valamiképpen mégis csak sikerült kapcsolatba kerülni vele.*

- El kell mondanom azt, hogy én érettségi után jogásznak iratkoztam.

- *Miért nem bölcsésznek?*

- Azért nem, mert a harmincas években, az általános munkanélküliség idején részben a különféle tanácsadók tapasztalatai, részben saját tapasztalataim alapján úgy láttam, hogy bölcsész végzettséggel még nehezebb az elhelyezkedés, mint jogi végzettséggel. Beiratkoztam tehát a jogra, végeztem tanulmányaimat, s instruálásból, amit ma úgy hívnak, hogy korrepetálás, tartottam fenn magam, sőt családom akkor még otthon maradt tagjait is. És hát írtam verseket. Szerettem volna mindenképpen megjelenni, viszont a könyvkiadás akkor sokkal nehezebb volt, mint manapság. A korrepetálással szerzett kicsi pénzemből elkezdtem spórolni, és mire negyedéves jogász lettem, összeszedtem kb. 200 pengőt, ami lehetővé tette, hogy egy pécsi nyomda elvállalta első kis kötetem kinyomtatását. Ez a kötet volt a Mozdulatlanság. Mikor ez a kötet megjelent, akkor éreztem némi kis jogot ahhoz, hogy próbáljam keresni a kapcsolatot az írókkal, az irodalommal, és itt a legkézenfekvőbbnek mutatkozott Várkonyi Nándor ismeretségének a megszerzése. Kötetemből vittem egy példányt Várkonyi Nándornak a pécsi egyetemi könyvtárba, ahol akkor Várkonyi Nándor dolgozott. Közismert kedvességével, igen nagy szeretettel fogadott; kötetemet elolvasta, szépeket mondott róla, meglehetősen érdemtelenül - ezt hozzáteszem és barátságába fogadott. Amikor aztán három év múlva a Sorsunk c. folyóirat megindult, ennek a folyóiratnak a belső munkatársai közé választott. Várkonyi Nándorról nagyon-nagyon sokat lehetne beszélni. Halálára írott versemben második apámnak neveztem. Nem kegyeletből, hanem a legkomolyabb realitások és tapasztalatok alapján. Még akkor is, ha találkozásaink Várkonyi élete utolsó éveiben meglehetősen ritkává váltak, az emberi közelség közöttünk mindvégig megmaradt. Az első években pedig szinte nem múlt el nap, hogy ne találkoztunk volna. Hatalmas műveltsége, mélységes embersége, türelme, ízlése nekem annyit adott, hogy nyugodtan nevezhettem szellemi apámnak, s tarthatom annak ma is.

- *A Sorsunk, a pécsi Janus Pannonius Társaság, majd később a Batsányi Társaság léte és működése ma az irodalomtörténet e korszakról szóló legszebb lapjai közé tartozik. Mert tényleg hihetetlen bátorsággal, tisztességgel és történelmi előrelátással szerkesztették a Sorsunkat, melyben Csorba Győző is részt vett.*

Nem tudom, akar-e erről valamit mondani, vagy esetleg olyan személyekről, akik ebben az időszakban a látókörébe kerültek?

- Életem jelentős tényezője volt az a kereken nyolc év, amit kisebb szünetekkel a Sorsunk szerkesztésében Várkonyi Nándorral és részben Weöres Sándorral, Makay Gusztávval, Lovász Pállal és Bárdosi Németh Jánossal eltöltöttem.

- A fiatal Weöres Sándorról tudna valamit mondani?

- Weöres Sándorral 1941-ben ismerkedtem meg személyesen. Akkoriban Weöres Sándor a pécsi városi könyvtárt szervezte. Én viszont 1941-ben kerültem a városhoz, bár nem ilyen lírai munkakörbe, hanem a gazdasági ügyosztályra. Minket Weöres Sándorral a költészet kapcsolt össze. Mint költőt ismertem meg, és annak ellenére, hogy mint könyvtárossal is kapcsolatban álltam, ez csak mellékes terület volt számunkra. Weöres Sándor akkor már két Baumgarten-díjra és három kötetre nézhetett vissza. A Hideg van, a Kő és az ember és a Teremtés dicsérete akkor már napvilágot látott, s Weörest a legtehetségesebb fiatal költők között tartották számon. Életemben a Weöres Sándorral való személyes megismerkedés igen-igen jelentős esemény volt. Verseit, mind a három kötetét már előbb olvastam. Talán nem dicsekvés, ha azt mondom, hogy nagyon rövid idő alatt igen közel kerültünk egymáshoz. S attól kezdve, hogy megismerkedtünk 1941 pontosan nem tudom melyik hónapjában, attól kezdve egészen addig, ameddig Pécsről 1943 végén el nem költözött, szinte minden nap találkoztunk. Hosszú, bonyolult beszélgetéseket folytattunk. Minden beszélgetés után szellemileg felfrissültem, mert Weöres Sándorra már akkor is az volt a jellemző, hogy roppant merész, sőt vad gondolatokat tudott a beszélgetésbe belevetni, s ezek engem szinte mindig felpaprikáztak. Hatalmas vitákat folytattunk, de ezek a viták soha nem mentek barátságunk rovására. Weöres Sándor számomra azért is nagyon sokat jelentett, mert első komolyabb kötetemet, a Hid panaszát tulajdonképpen ő válogatta. Mondhatnám azt is, hogy szerkesztette; ha nem is a szó szoros értelmében. Verseimet például osztályozta. Ma is van néhány kéziratom, amelyen rajta az írása a régi iskolai osztályzat szerint, amikor az egyes volt a legjobb és a négyes a legrosszabb jegy. Egyes, egyketted, kétharmad — sorakoznak a lapokon s mellettük még a WS is, Weöres Sándor monogramja. Nekem ez nagy segítség volt. De emberségben is rengeteget kaptam Weöres Sándortól minden vonatkozásban, - s nemcsak velem kapcsolatban - fáradhatatlanul segítőkész, önzetlen jóbarát volt, akiben soha még csak a legapróbb nyomát sem tapasztaltam a féltékenységek.

- Most is ilyen.

- Még nyilatkozataiban sem. Akárkiről beszélt, soha-soha bántó megjegyzéseket nem tett, minden kezdő mellé odaállt, és nemcsak azzal, hogy esetleg mondott néhány jó szót verseiről, hanem küldözgette is a verseket folyóiratokhoz pártoló levelekkel, szólt közvetlenül is a kezdők érdekében. Ami, azt hiszem, hogy az irodalom és általában a művészetek területén nem olyan gyakori jelenség. Közvetlen kapcsolatunknak ez alatt a két éve alatt igen sok versének a születésénél jelen lehettem. Nemcsak úgy, hogy akkoriban minden szombaton találkozott a Sorsunk tágabb társasága - a képzőművészek, zenészek, színészek is - a régi pécsi Korzó kávéházban, és szinte gyakorlattá vált, hogy újabb írásainkat oda elvigyük, és ott körbeadjuk, s Weöres Sándor is gyakran hozott új verseket oda, hanem úgy is, hogy még külön is több alkalommal lehettem új verseinek első olvasója. A szombati találkozók, továbbá a Sorsunk szerkesztése jóvoltából ismerkedhettem meg egyebek között Martyn Ferenc festőművésszel is.

- Akinek a képeiről több verset is írt.

- Igen. Martyn Ferenc 1940-ben hosszú külföldi tartózkodás után jött vissza Magyarországra és Pécsre, ahonnet elindult, és szinte azonnal belekapcsolódott a Sorsunk munkájába. Akkoriban ő egy egészen forradalmi avantgarde irányzatot képviselt, az ún. absztrakt irányzatot. Nemcsak művészetének ezzel a forradalmi újszerűségével, hanem rengeteg tapasztalatával is javunkra volt. A külföldi, főleg a párizsi művészeti életéről, művészekről szóló beszámolóit, véleményei számunkra igen sokat jelentettek. Én személy szerint Martyn Ferencről rengeteget kaptam. Azt hiszem, hogy még költészetem kialakulására is hatott. Azok az esztétikai elvek, melyeket ő a képzőművészetben vallott: az igen-igen szigorú konstrukció, a roppant igényesség, a törvények állandó keresése és tisztelete, könnyen áttehető a költészetre is. Ha verseimben hasonlók föllelhetők, gyökerüket valahol itt kell keresni.

- Kikről beszélne még szívesen abból az időből?

- Nevezetes élményem volt megismerkedésem Hamvas Bélával. Először csak levélben jelentkezett Várkonyi Nándornál és írást küldött a Sorsunknak. Aztán később el is látogatott Pécsre. Akkor ismertem meg személyesen. Azt hiszem, hogy mindazok közül az emberek közül, akiket életemben ismertem, Hamvas Béla volt leginkább méltó a „bölcse” jelzőre. Mindig valamiféle 20. századbeli Szókratészt láttam benne. Egyrészt életszemléletének derűs jellege miatt, amiatt, hogy fölül tudott emelkedni a dolgokon, s valamiféle időtlen higgadtsággal tudta szemlélni őket, másrészt gondolkodásának egészen csodálatos termékenysége okából. Mindezek mögött nemcsak ritka szellemi erő, hanem hatalmas műveltség is rejlett. Bármilyen témáról esett szó, akár filozófiáról, akár szépirodalomról, akár zenéről, akár képzőművészetről, Hamvas Béla szinte kis előadásokat rögtönzött róluk. S nem lexikális adatzuhattal, hanem mindig eredeti, saját megközelítéssel. Az élet realitását legalább úgy szerette, mint a gondolatok világát. Egyik alkalommal, amikor Pécsen járt, nálunk szállt meg. Még anyósom élt, és egy vasárnapi napon ebédre a vendég iránti tiszteletből különösen jóféle ételt készített. Ma is emlékszem rá, ahogy Hamvas Béla a levestől kezdve minden fogást külön-külön kommentált, és élvezett. Későbbi találkozásainkon is többször szóba hozta anyósom akkori túrós palacsintáját. Ebéd után egy kis időre lepihent, majd rövid sétára ment, s még aznap kora délután

megnyitotta Martyn Ferenc egy kiállítását, s ebben a megnyitóban rögtönözve olyan remek képet adott Martyn Ferenc művészetéről, hogy a jelenlévők egyik ámulatból a másikba estek.

- *Pécs mindig híres volt gazdag zenei életéről is, mint ahogy híres ma is. Úgy tudom, Csorba Győző baráti köréhez zenészek is tartoztak.*

- 1940-ben az akkori pécsi polgármester [Esztergár Lajos. https://hu.wikipedia.org/wiki/Eszterg%C3%A1r_Lajos P. L.] nagyarányú koncepció gyakorlati megvalósításába fogott. Komoly vidéki művelődési központot akart kialakítani Pécsen. Ennek keretében szerveztette meg újból a városi könyvtárt, jórészt azért, hogy Weöres Sándornak állást biztosítson, s hívott meg a pécsi zeneiskolába fiatal vagy már nem egészen fiatal tehetséges zenészeket, akik országos jelentőségűek voltak, vagy lettek hamarosan. Hogy neveket is mondjak: Takács Jenő zeneszerző, zongoraművész, a zeneiskola igazgatója, Maros Rudolf, aki akkor kezdte zeneszerzői pályáját, de már rövid néhány év alatt is jelentős szerzeményeket tett le az asztalra, akkori felesége, Molnár Klára hegedűművész, aztán egy egészen kiváló hegedűs Piovesan Sirio, aki Zathureczky Ede tanítványa volt, és később megnyerte a Bartók versenyt - ezek a zenészek mind szoros baráti körömhöz tartoztak, s én valóban az ő segítségükkel jutottam el a zene világába.

- *Itt ismerkedett meg Pécsen Kardos Tiborral is?*

- Igen. De nem akkor, amikor Kardos Tibor egyetemistaként Pécsen élt, hanem később kötöttünk szorosabb barátságot. Ennek lett az eredménye, hogy 1947-ben ösztöndíjasként, pontosabban vendégként meghívott öt hónapra a római Magyar Akadémiára, aminek akkor igazgatója volt.

- *Kik vendégeskedtek még akkor Kardos Tibornál?*

- Kardos Tibor nagyszerű társaságot gyűjtött maga köré. Benne az akkori magyar szellemi - főleg irodalmi és művészeti - élet szinte minden területéről lehetett találni egy-egy igen jelentős alakot. Hogy csak néhány nevet említsek: Fülep Lajos, Kerényi Károly, Lukács György, a fiatal Klaniczay Tibor, Hanák Péter, Lengyel Balázs, a szobrászok közül Ferenczy Béni és Eörsz András, aztán Solymos Péter zongoraművész, Szegedi Ernő, szintén zongoraművész, Szervánszky Péter hegedűművész, a költők közül Weöres Sándor, Károlyi Amy, Nemes Nagy Ágnes, Pilinszky János, Takács Gyula, átmenetileg Toldalagi Pál, Berczeli Anzelm Károly. Nem említettem még Takács Jenő zeneszerzőt. Ez a csapat folyamatosan négy-öt hónapig együtt volt az Akadémián. S jöttek átutazók vagy néhány napos vendégek is, mint pl. Balázs Béla és Cs. Szabó László. Az Akadémia lakói valamiféle baráti-családi közösségben forrtak össze. Kardos Tibor rendszeresen szervezett különféle műsorokat, melyeken a zenészek közreműködésével koncerteket éppen úgy lehetett hallgatni, mint mondjuk Fülep Lajostól művészet- történeti előadást vagy Balázs Béla emlékezését Bartókról. Fülep Lajos például már magával az életformájával is roppant vonzó volt. Naponta délelőttöként ellátogatott egy-egy múzeumba, mivel nem először járt Rómában, tudta, hogy mit kell nézni, leült egy-egy műalkotás elé, nézte két-három óra hosszat. Aztán ebéd után pihent egy keveset, utána sétált, esténként pedig valamilyen kiskocsmát keresett föl, többnyire az Akadémia közelében. Volt ott egy abruzzói tulajdonosnak egy kiskocsmája, ahová olykor minket is néhányunkat magával vitt. Érdekes népi szokásokat lehetett benne tapasztalni, pl. azt, hogy a különféle asztaloknál ülők rigmusokat mondtak, és a másik asztalnál ülők folytatták, és így tovább. Ez valamilyen abruzzói szokás volt.

Sohasem felejttem el Ferenczy Bénit, aki meg néha abban a kitüntetésben részesített párunkat, hogy eljött velünk egy-egy múzeumba, és nyitogatta a szemünket néhány szavas remek megjegyzéseivel. Vagy Kerényi Károlyt, aki tárlatvezetést tartott az Akadémia tagjai számára az etruszk múzeumban, pontosabban: remek kiselőadás keretébe iktatta az ott látható művészi tárgyakat, sírokat, egyebeket, hozzájuk fűzve a mitológiai, vallás- történeti összefüggéseket.

Ferenczy Béniről még annyit, hogy amikor mi 48 tavaszán Takács Gyulával egy közép-italiai útra indultunk Assisibe, Perugiába, Sienába, Firenzébe, Arezzóba, akkor Ferenczy Béni előzetes tájékoztatót adott nekünk, hol, mit érdemes megnézni. Egy-egy szobrot még le is rajzolt számunkra, s külön felhívta rájuk figyelmünket. Ezek közül a rajzai közül máig is őrzök néhányat.

1948-ban, a magyar forradalom és szabadságharc százéves évfordulóján Szicíliában ünnepséget tartott a Magyar Akadémia. Ennek kapcsán az olasz kormány az Akadémia tagjainak ingyen vasúti jegyet biztosított, és szinte mindenki elutazott Szicíliába. Itt a görög kortól kezdve több évezred állandó jelenléte fogott körül minket. Rendkívüli élmény volt az út.

- *Azt hiszem, ennek a társaságnak egész életre szóló emléket jelentett Itália. Művészetükön is meglátszik.*

- Kardos Tibor az ott vendégeskedő költők nagy részét olyan címen hívta meg, hogy részt vesznek egy Janus-összes fordítási munkájában.

- *Emlékszem, hogy ezek a költők valóban fordítottak is Janust.*

- Igen, csak nem akkor. Az eredeti terv úgy szólt, hogy mivel ott van Kardos Tibor, a kötet leendő szerkesztője, s ott vannak a költők is, igen termékeny együttműködés válik lehetővé közöttük. Kardos Tibor segíthet egy-egy értelmezési problémában, meg hát nyilván a környezet is ihletni fogja a fordítókat. De bizony, azt hiszem, édeskeves fordítás született ott. Tíz-husz sornál többet én is aligha termeltem. Mindig arra gondoltam, képtelenség, hogy egy szobában üljek és fordítsak, mikor a falakon kívül ott van körülöttem Róma. Ilyenkor hirtelen abbahagytam a munkát és kilódultam várost nézni.

- *Milyen jól tette Kardos Tibor, hogy ezt megcsinálta.*

- Tulajdonképpen nem csaptuk be mégsem, mert amikor aztán hazajöttünk, a ránk bízott feladatot valamennyien teljesítettük. Aki a magyar irodalmi szöveggyűjtemény első kötetét megnézi, a saját szemével meggyőződhet róla. Benne vannak azoknak a költőknek a fordításai, akiket Kardos Tibor akkor Rómába hívott.

- *Mind nagyon jó fordítások, egész biztosan sokat adott hozzájuk Itália.*

- Kétségtelenül. Később majdnem ez a társaság, illetve ennek a társaságnak jelentős része Kardos Tiborral együtt csinálta Petrarca Daloskönyvét s a Dante-összest, kiegészítve Babits fordítását canzonékkal, szonettekkel és prózai művekkel. Okvetlenül szerepet játszott ebben az a néhány hónap, amit ott töltöttünk. Nemcsak azzal, hogy a nyelvet gyakorolhattuk és tanulhattuk, hanem az olasz atmoszférával is.

- *Akkor talán most a második Dunántúlról.*

- Furcsa körülmények között született. A régi folyóiratszerkesztők közül Várkonyi Nándor teljesen visszavonult, részben egyetemi könyvtári munkáját végezte, részben pedig a Szíriát oszlopai folytatását írta. Bárdosi Németh János Pécs város számvevőségi főnöke lett, nem tudott közvetlenül bekapcsolódni az irodalmi életbe. Viszont jelentkezett két fiatalember, az egyik Szántó Tibor volt, aki minthogy 28-ban született, 51-ben 23 éves volt, és Galsai Pongrác, aki mindössze egy évvel volt idősebb. Velük ismét megindult a folyóirat-szervezés. Én képviseltem az idősebb korosztályt. Szántó Tibor azóta halott, de az a kerek hat év, amit vele töltöttem, lehetőséget adott nekem egy egészen ritka emberi egyéniség megismerésére. Szántó azon kívül, hogy igen tehetséges prózaíró volt, meggyőződésem, hogy az újabbkori magyar irodalom egyik legkitűnőbb szervezője, az írók igen nagy barátja, tisztelője és támogatója is volt. Az után a pangás után, ami részben a Sorsunk utolsó éveiben a közismert politikai események, részben pedig a Sorsunk megszűnése miatt beállt, szinte újabb aranykort teremtett Pécsen. Mindenki szívesen írt a Dunántúlba, Szántó Tibor mozgósította csaknem az egész magyar irodalmat, különféle találkozókat szervezett, a még fiatalabbakat nevelgette, s általában ritka hűséges szolgálója volt irodalmunknak. A folyóirat mellett egy lektorátust létesített. Ez - itt-ott megmosolyogtató túlzásai ellenére — gyakorlatilag igen hasznos munkát végzett. Egyetlen beküldött kéziratot sem hagyott részletes válasz nélkül. Ezek a lektori vélemények a fiatalok, a kezdők számára jelentős segítséget adtak.

- *Nagyon kedves, otthonos környezetben vagyunk, mindenem érezni felesége keze nyomát.*

- Huszonnyolc éves koromban nősültem, s első lányom csak hat év múlva, tehát harmincnégy éves koromban született. A másik kettő néhány esztendővel később. Azt hiszem, ha találkozásaimról beszélek, feleségemet és lányaimat nem hagyhatom említés nélkül. Főként feleségemet nem, akit 1943-ban ismertem meg, s akivel 44-ben kötöttem házasságot. Azért nem akarok részletesen beszélni róla, mert attól félek, szentimentálissá válok.

- *Azt írta róla valahol, hogy bárkinél többet kapott tőle. Nagyon sokat.*

- Ez így is van, és örülök, hogy ezt most nem nekem kellett kimondanom. Így könnyebb volt. Aztán három lányom is mérhetetlen sok örömet szerzett nekem. Bár a feloldható magányt szerettem egész életemben, és szeretem ma is, de azt hiszem, hogy feleségem és három lányom valószínűleg életem legnagyobb ajándékai.

- *És már az unokáit is láttam.*

- Igen, ők is szaporodnak. Jelenleg három unokám van, akik persze más örömmel, más élményekkel gazdagítanak. De hát ez természetes.

- *A ház körül, ahol most Csorba Győző él, kertet is látok. Ez az a kert, amiről írni szokott?*

- Azzal a különbséggel, hogy mióta itt lakom, azóta kertem alatt, de úgy, hogy kertemet is érintette, némi változás történt. Elém építettek két sor ötszintes házat, s miattuk az a csodálatos kilátás, ami ide költözésemtől még elém tárult, szűk folyosóvá szegényedett. Egyébként a kert lényegében ugyanaz maradt számomra: állandó tapasztalatok, tanulságok tárháza. Amint több versemben igyekeztem megfogalmazni: tulajdonképpen valami módon az egész világ.

- *Köszönöm szépen a beszélgetést.*